

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Р. П. Якубович – аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ПРАВОСЛАВНОГО ПАЛОМНИЦТВА В УМОВАХ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНО-ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ

Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто основні функції паломництва як соціокультурного феномену сучасного людства. Досліджено основні зміст і значення головних функцій паломництва в сучасних умовах культурно-духовного розвитку. Узагальнено значення паломництва для формування духовних потреб особистості.

Ключові слова: паломництво, функції паломництва, культурно-духовний розвиток, духовні потреби особистості, релігійні потреби.

Patiychuk V. O., Jakubovich R. P. The Key Features of Orthodox Pilgrimage in Today's Cultural and Spiritual Development. The main functions of the pilgrimage as a sociocultural phenomenon of modern humanity are considered. The basic meaning and significance of the main functions of pilgrimage in the present conditions of cultural and spiritual development are investigated. The importance of pilgrimage for the formation of the spiritual needs of the individual is generalized.

Key words: pilgrimage, pilgrimage function, cultural and spiritual development, spiritual needs of the individual, religious needs.

Актуальність дослідження. Релігійне паломництво у наш час користується значним попитом й популярністю й не тільки в ісламських країнах, де хадж (духовна подорож) до Мекки та Медини є обов'язковим для всіх мусульман, або обмивальне паломництво до річки Ганг є традиційним в індуїзмі, а й у християнстві. Так, наприклад, у православ'ї воно було ще засноване на початку нашої ери, коли місцям хресних страждань Спасителя в Єрусалимі намагалися вклонитися перші християни. До нас дійшли літописні відомості, що ще в кінці XI ст. Палестину та інші святі місця почали відвідувати руські монахи [5]. Вагомим для підтримання почуття віри паломництво залишається й у сучасних умовах культурно-духовного розвитку суспільства. Тому вивчення основних функцій паломництва як чинника культурно-духовного розвитку особистості є актуальним у науковому плані, що й зумовило вибір тематики цієї публікації.

Головною метою дослідження є розкриття основних функцій православного паломництва в сучасних умовах культурно-духовного розвитку суспільства. Виходячи з мети дослідження, основним **завданням** цієї публікації є деталізувати основні функції православного паломництва в сучасних умовах соціокультурного розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі культурно-духовного розвитку суспільства в нашій країні та загалом у світі зростає науковий і практичний інтерес до релігійного паломництва. Останнє розглядається не тільки як

подорожі до святих місць, а й як духовно культова практика для пересічних віруючих [1]. Паломництво займає важливе місце в структурі тимчасових міграцій населення на планеті [4]. Наукові засади сучасного релігієзнавства передбачають ґрунтовне дослідження культової практики різноманітних релігійних течій і конфесій, у тому числі, й тих, у яких паломництво є вагомим елементом культової практики та катехізації населення. Православна церква має давні традиції та витоки, що отримало глибоке теоретичне обґрунтування й практичне вираження у соціальних, мистецьких і народно-традиційних моделях сакральної комунікації українського етносу [3].

В сучасних умовах соціально-інформаційного та культурно-політичного розвитку соціуму вагомими передумовами формування самосвідомості людини є її релігійна самобутність, віра та почуття. Останні є досить значущими чинниками індивідуального культурно-духовного розвитку особистості. Особливо неабиякого значення у період тотальної секуляризації суспільства та домінування прагматичних тенденцій у глобальному просторі у вихованні молодого покоління відіграють національні культурно-духовні традиції. Паломництво є давньою українською культурно-духовною традицією. В дорадянський період розвитку українські віруючі мали добру традицію звершувати піше паломництво до Києво-Печерської лаври та ходити на прощу в Почаїв, а також відвідувати інші відомі сакрально-духовні об'єкти України та за кордоном. Із портів Одеси щотижнево відправлялися пороми до Святої Землі, м. Стамбул (колишній Константинополь), Святої Гори Афон та інших християнських святинь Європи та Сходу. В період комуністичної атеїзації паломництво, як один із видів церковної практики, було заборонено й переслідувалося разом із релігійними віруваннями та переконаннями особистості. На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку країн Центрально-Східної Європи паломництво й релігійно-паломницький туризм відродилися та активізувалися в традиційних конфесіях віросповідувань держав пострадянського простору. Крім того, паломництво та релігійний туризм мають значний вплив на фінансово-господарський комплекс, культуру та економіку багатьох країн і регіонів світу, у тому числі й України. В цій складній системі взаємодії виникає ряд важливих проблем соціокультурного та конструктивно-прикладного функціонування паломництва, що потребує наукового осмислення та вивчення. Тому паломництво повинно стати важливим напрямом вивчення сучасних філософсько-релігієзнавчих студій [12].

Таким чином, паломництво – це не тільки подорожі до святих місць, але й духовно-культова практика для пересічних віруючих. Паломницькі центри є здебільшого місцями значної територіальної концентрації культурних та історичних сакральних об'єктів, що притягують до себе великі потоки релігійних мігрантів – паломників [6]. Феномен православного паломництва простежується як у світовому релігійному контексті, так і в контексті розвитку української національної культури. Православна церква протягом століть була конститутивним чинником розвитку духовної культури, впливаючи практично на всі (залежно від історичної епохи) сфери життя людини. Українська історична культурно-духовна традиція формувалася саме під впливом православної церкви [13]. Тому вивчення функцій православного паломництва в Україні набуває актуальності й у соціокультурному контексті відродження національної духовної культури.

У складі паломництва фахівці виділяють кілька функціонально-цільових видів: *власне паломництво* (відвідання святих місць із метою поклоніння основним святиням і реліквіям); *релігійно-пізнавальні поїздки* (ознайомлення з видатними релігійними місцями, культурно-релігійними пам'ятками, об'єктами, релігійною історією та філософією); *наукові та релігійно-просвітницькі подорожі* (відвідання релігійних об'єктів істориками, мистецтвознавцями, богословами, соціологами та іншими фахівцями, які вивчають релігійну сферу та її суспільно-просторові прояви

тощо) та ін. [8]. Останні два види є фактично релігійним туризмом і користуються попитом переважно для недостатньо оцерковленого населення. Під релігійним туризмом розглядають види діяльності, пов'язані з наданням послуг та задоволенням потреб туристів, які прямують до святих місць і релігійних центрів, що перебувають за межами регіону їх проживання. Його поділяють на два види: паломницький туризм і релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості [7]. Паломницький туризм – це сукупність переміщень представників різних конфесій із культовою метою [4]. Паломництво – прагнення вірян відвідати святі місця та задовольнити свої духовні потреби [11]. Серед причин для здійснення паломництва можна виділити бажання зцілитися від душевних і фізичних недуг, помолитися за рідних та близьких, отримати духовні дари, проявити відданість вірі, знайти сенс життя тощо [10]. Зараз в Україні триває процес інтенсифікації релігійного туризму. Створюються туристичні фірми з організації релігійних та паломницьких турів, а також функціонують паломницькі служби при монастирях, церквах й інших релігійних структурах. Лише за останні 3–5 років у нашій країні значно збільшилася кількість туристів, які мають паломницьку мету, а також значна частина релігійних туристів відправляється за кордон із релігійно-пізнавальними цілями [5]. Проте паломництво має низку специфічних функціональних відмінностей від суто релігійно-паломницьких турів, що потрібно враховувати під час їх організації та проведення.

Так, наприклад, паломницький туризм є сукупністю поїздок представників різних релігій для поклоніння святим місцям. Паломник – це здебільшого дуже релігійна людина з уже сформованою системою цінностей [2]. Духовний сенс паломництва визначається характером релігійної свідомості. Паломники, на відміну від релігійних туристів, беруть участь у релігійних обрядах і таїнствах, отримують повчання й настанови від священників і ченців, які перебувають у монастирях і храмах, що їх відвідують [8]. Звичайні туристи, здійснюючи релігійні поїздки, переслідують культурно-пізнавальні цілі, вивчаючи культурно-духовну спадщину й сакральне мистецтво. Вони ставлять за мету більше дізнатися про історію та культуру різних країн, розширити свій кругозір. Паломницькі поїздки можуть відрізнятися різним співвідношенням частки безпосередньо паломництва й частки релігійного туризму. На думку науковців, паломницький тур – це релігійно зумовлена подорож, а культурно-релігійний тур переслідує, передусім, пізнавальні цілі. Для першого характерна реальна участь паломника в релігійному житті храму чи монастиря, можливість відвідування богослужіння, учинення молитовного циклу церковних служб тощо [1].

Паломників цікавить безпосередня участь у релігійних обрядах, тому соціально-психологічна база паломництва набагато ширша, ніж релігійного туризму загалом. Для паломників відвідування музеїв, виставок та інших світських заходів є вторинними або супутніми у власне паломницьких подорожах [6]. Вони їдуть у святі місця поклонитися святим мощам і чудотворним іконам, отримати допомогу, зцілення, відчути зв'язок із Богом, доторкнутися до благодатної сили тощо. При цьому вони можуть керуватися різними мотивами: знайти допомогу або духовну пораду у вирішенні особистих проблеми, морально укріпитися та зцілитися від фізичних і духовних недугів, отримати духовну підтримку від дії благодаті Божої через святі таїнства, ікони, мощі тощо [2].

Досліджуючи зміст будь-якого паломництва, можна зробити висновок, що воно однаково пов'язане з наданням традиційних послуг, як і будь-які інші тури. Проте наявні деякі специфічні властивості релігійного туризму й можна виділити різні функціональні типи паломництва – із пізнавальною та духовно-практичною метою. Що стосується першого, то часто в науковій літературі трапляється поняття «релігійна поїздка», яка передбачає відвідування різних храмів, монастирів, релігійних музеїв, різноманітних культових пам'яток й інших релігійних об'єктів з

ознайомчими цілями [4]. Основа для другого – власне паломницьких турів – це духовні орієнтири вірян та їхній духовний досвід, молитовно-культова практика, навички перебування в паломницьких поїздках, потреба духовного спілкування й наставлення, отримання духовних порад і моральної підтримки, бажання збагатити свій духовний кругозір та досвід тощо [11].

Таким чином, потрібно розрізнити кілька форм паломницьких поїздок – власне паломництво (задоволення релігійних потреб і звершення культової практики) та релігійні поїздки культурно-пізнавального характеру. Серед причин для здійснення паломництва можна виокремити бажання зцілитися від душевних і фізичних недуг; помолитися за рідних та близьких; отримати благодать від святих ікон, мощей, джерел тощо; виконати богоугодну справу; відмолити свої гріхи та близьких; виразити подяку Богові за земні блага; проявити відданість вірі; прагнення до подвижництва в ім'я віри; знайти сенс життя тощо. Отже, основною функцією паломництва є духовно-компенсаційна – отримання благодаті від святинь та забезпечення психологічної рівноваги та духовно-морального задоволення. Часто паломники беруть на себе під час таких паломницьких подорожей посилені пости, відмову від транспортних засобів та комфортабельних умов проживання тощо, що необхідно враховувати при їх плануванні [2].

На думку Є. Печериці та Є. Шарафанової, основними функціями паломництва є: 1) *духовно-просвітницька* (знайомство з географією й історією відвідуваного місця, особливостями проведення богослужінь. Деякі монастирі практикують проведення духовних бесід для паломників та екскурсантів, організовують недільні школи, клуби за інтересами тощо); 2) *загальноосвітня* (монастирі й храми були та є не лише духовними, а й культурними та історичними центрами. У деяких із них розміщені музеї, експозиції яких знайомлять з образотворчими й архітектурними формами, життям і побутом ченців та мирян у різні історичні епохи. Також при монастирях і храмах можуть діяти навчальні заклади, такі як духовні училища, семінарії, академії тощо); 3) *місіонерська* (поїздки по святих місцях сприяють поширенню та поглибленню своєї віри, пошуку сенсу життя тощо); 4) *благодійницька* (на території деяких монастирів розміщені богодільні, притулки для дітей-сиріт, притулки для дітей із неблагополучних або асоціальних сімей, благодійні медичні центри, тому організовуються паломницькі поїздки для надання будь-якої допомоги, яку потребує монастир або храм) [9].

Окрім указаних, до функцій паломництва, на нашу думку, потрібно віднести ще *навчально-виховну* (під час релігійних подорожей віруючі навчаються догматів своєї віри, правил поведінки в храмах, монастирях, вивчають молитви та церковний спів, учаться правильно читати молитви й виконувати необхідні релігійні обряди та ритуали, а також освоюють ази християнської моралі); *психолого-комунікаційну* (під час паломницьких подорожей відбувається процес пошуку друзів-однодумців, налагоджується спілкування вірян між собою, а також із монахами й священниками); *оздоровчо-реабілітаційну* (будь-яка паломницька подорож може супроводжуватися релігійною молитовною практикою з метою зцілення душі та тіла, а також звершенням релігійних таїнств й обрядів для спасіння та оздоровлення людей, включаючи релігійні відправи й участь у церковних таїнствах, наприклад причасті, маслосвятті (соборуванні) тощо, які сприяють душевному заспокоєнню та виліковуванню від важких недругів, включаючи обряди вигнання злих духів (вичитки), купання у святих джерелах тощо); *інформаційно-пізнавальну* (часто в паломницькі подорожі мандрують із метою ознайомлення з новими територіями та їхньою історико-культурною й етнорелігійною практикою, заради поповнення своїх знань про інші нації та народи, а також для розширення свого кругозору) тощо.

Отже, за функціональною спрямованістю можна виділити освітні, навчальні, культові, психологічні, оздоровчо-реабілітаційні, пізнавальні та інші паломницькі подорожі. За головним мотивом паломництва можна вказати відвідування: храмів,

монастирів, мощей святих угодників, чудотворних ікон; могил видатних церковних діячів), цілющих джерел; місць життя й діяльності релігійних подвижників; участь у богослужіннях; участь у звершеннях таїнств (хрещення, сповідь, причастя, вінчання, маслосвяття тощо); участь у релігійних обрядах і церемоніях (хресні ходи, зібрання, публічні проповіді тощо); вивчення релігійної спадщини; дослідження сакральної архітектури, скульптури, живопису, церковно-ювелірної справи тощо.

Висновки. Таким чином, духовний сенс паломництва визначається характером релігійної свідомості. Паломники, на відміну від релігійних туристів, беруть участь у релігійних обрядах і таїнствах, отримують повчання й настанови від священників і ченців, які перебувають у монастирях та храмах, що їх відвідують. Паломницькі поїздки можуть відрізнятися різним співвідношенням частки безпосередньо паломництва та частки релігійного туризму. Паломництво в православ'ї може виконує різноманітні функції: духовно-компенсаційну, просвітницько-освітню, навчально-виховну, місіонерську, благодійницьку, психолого-комунікаційну, оздоровчо-реабілітаційну, інформаційно-пізнавальну та інші функції, що потребує подальшого наукового вивчення.

Джерела та література

1. Житенёв С. Ю. Религиозное паломничество в христианстве, буддизме и мусульманстве: социокультурные, коммуникационные и цивилизационные аспекты / С. Ю. Житенёв. – М. : Индрик, 2012. – 217 с.
2. Зеленова Е. В. Модель организации православного паломничества / Е. В. Зеленова // Туризм: право и экономика. – 2013. – № 1. – С. 7–10.
3. Кочеляева Н. А. Паломничество как социокультурный феномен / Н. А. Кочеляева // Культурология в социальном измерении : сб. науч. ст. по итогам Всерос. науч.-практ. конф. (г. Кемерово, 16–17 февраля 2007 г.). – Кемерово : КИЦ, 2008. – С. 105.
4. Круглова И. В. Религиозный туризм или паломничество? / И. В. Круглова // Научный вестник МГИИТ. – 2012. – № 4. – С. 7–9.
5. Патийчук В. А. Современные проблемы развития паломнического туризма в Украине / В. А. Патийчук // Туризм и общественная география: вчера, сегодня, завтра : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Гжель, РФ, 15 ноября 2014 г.). – Гжель : ГГХПИ, 2014. – С. 75–87.
6. Патийчук В. Класифікація релігійно-паломницьких турів за різноякісними ознаками / В. Патийчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – 2015. – № 14 (315). – С. 36–48.
7. Патийчук В. О. Україна в системі міжнародного релігійно-паломницького туризму / В. О. Патийчук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2002. – № 1. – С. 223–227.
8. Патийчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницьких турів / В. Патийчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – 2015. – № 15 (316). – С. 24–31.
9. Печерица Е. В. Паломнический туризм : сущностные аспекты / Е. В. Печерица, Е. Е. Шарафанова // Современные проблемы науки и образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=16486>
10. Силантьева М. В. Духовный смысл православного паломничества в эпоху глобализации / М. В. Силантьева // Паломничество и религиозный туризм: многообразие интерпретаций : сб. науч. ст. – Владимир : ВлГУ, 2012. – С. 150–173.
11. Щербакова Т. В. Духовное содержание паломничества и туризма / Т. В. Щербакова // Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 8. – С. 2–5.
12. Якунин В. Н. Развитие религиозного туризма как составляющей части историко-культурного наследия на современном этапе / В. Н. Якунин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://edu.tltsu.ru/sites/sites_con-tent/site1238/html/media90388/61Yakunin
13. Яроцький П. Л. Філософський аспект паломницького (релігійного) туризму в Україні / П. Л. Яроцький // Філософія туризму : навч.-метод. посіб. / В. С. Пазенок, В. К. Федорченко та ін. – К. : Кондор, 2004. – С. 143–151.